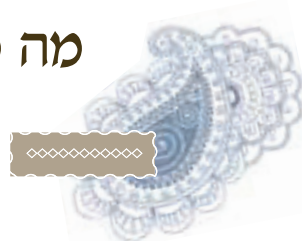

חוויות למידה משמעותיות - מה מקומן בחיינו? מה מקומן בבית הספר?

ד"ר אורית פרנפס, ד"ר משה וינשטוק

ד"ר אורית פרנפס, מרצה וחוקרת תהליכי למידה באוניברסיטת תל-אביב
ד"ר משה וינשטוק, מנהל תכנית "לב לדעת" ומרכז הלמידה במנהל החינוך
הדתי

מבוא

במהלך חיינו אנו פוגשים וצורכים תכנים כל הזמן ובכל מקום. אנו קוראים (סיפורים, ספרי עיון, מאמרים, מגזינים, עיתונים, רשומות בבלוגים, כתבות ברשת), צופים בטלוויזיה, גולשים ברשת האינטרנט, מאזינים להרצאות, משתתפים בשיחות ובדיונים, נוכחים בשיעורים בבתי ספר ובאוניברסיטאות, מאזינים למוזיקה וצופים בתופעות בעולם הסובב אותנו. אנחנו שמים לב לסוגים שונים של תוכן, משפיעים עליהם, מעבדים אותם ובונים ידע.

עם זאת, למרות המפגשים המרובים שלנו עם תוכן, אנו מוצאים את עצמנו פעמים ספורות בלבד מעורבים באופן עמוק בתוכן עצמו. כשזה קורה אנחנו חווים תחושת משמעות, ודחף להכיר טוב יותר, לדעת עוד ולחשוב יותר על התוכן העומד מולנו. אנו חשים מעורבות אינטנסיבית, ולעתים אף מוצאים עצמנו נרגשים, מתלהבים או נרעשים מהרעיונות החדשים שצומחים בתוכנו. אם אנחנו ברי מזל, המעורבות האינטנסיבית הזו מובילה לתובנות חדשות, נקודות מבט רעננות וגילויים שמשנים את אופן הסתכלותנו על העולם. את המקרים הללו אנו מכנים "חוויות למידה משמעותיות". כפי שהכתוב מרמז, חוויות למידה משמעותיות יכולות להופיע בדרגות שונות של אינטנסיביות. ננסה להגדיר את התופעה באופן מדויק יותר בהמשך הדברים.

"למידה משמעותית" היא ביטוי נפוץ בעגה החינוכית. עם זאת, צירוף המילים "למידה משמעותית" מתייחס בדרך כלל להבניה קוגניטיבית של ידע והבנה מושגית שמביאים להעברה וליכולת להשתמש בידע כנדרש (אוסיובל, 1962). הדגש על היבטים קוגניטיביים של למידה מרמז שלמידה צריכה להיות מעמיקה, מושכלת, הבנייתית, אך לא בהכרח מלאת תשוקה או מחוברת להווייתו ולעולמו הפנימי של האדם.

אנו מאמינים שלמידה משמעותית עשויה לכלול היבטים שהם מעבר לקוגניציה לשמה. בחוויה מעין זו באים לידי ביטוי כוחות נוספים שקיימים באדם. אנו מעמידים למולנו את המשימה להבין לעומק את תופעת "חוויות הלמידה המשמעותית" כתופעה הוליסטית שלעתים קרובות משלבת היבטים קוגניטיביים, רגשיים וזהותיים, והיבטים נוספים שהופכים את הלמידה למשמעותית וחשובה בחייו של הלומד.

אנו מתארים חוויות למידה משמעותיות כחוויות שבמהלכן נוצר חיבור עמוק בין התוכן לעולמו

הפנימי של האדם, חיבור שמוביל לצמיחה של האדם - בהבנה, בנקודת מבט, ברגש, בהזדהות או בתובנות חדשות. חוויית למידה משמעותית מלווה לעתים קרובות בתחושה של העמקה וגדילה. אנו שואפים לחקור תופעות אלה ולהבין אותן יותר - כיצד הן קורות? מהם הגורמים והתהליכים שיוצרים אותן? באילו דרכים ניתן לעודד אותן ולגרום להן לקרות לעתים קרובות יותר? אי אפשר שלא לחשוב כיצד למידה בבית הספר תיראה כאשר היא תהיה גדושה בחוויות למידה משמעותיות. זהו החזון שמוביל אותנו במשימתנו זו.

רקע תיאורטי

כדי להמשיך ולדייק בהבנת המושג "חוויות למידה משמעותיות", נציין כמה תחומי מחקר ודעת שונים הנושקים לנושא. על ידי הצבעה על קווים משותפים למושגים ידועים יותר והבלטת ההיבטים השונים, תתחוויר ביתר בהירות חוויית הלמידה שעליה אנו מדברים.

החוקר גד יאיר ערך מחקר על חוויות מפתח בחינוך (2006, 2008), תוך הסתמכות על אלפי דיווחים של אנשים על חוויות מפתח שחוו בחייהם. על בסיס ממצאיו, יאיר טוען שמספר קטן של חוויות מפתח יוצרות נקודות מפנה בביוגרפיה של האדם - בשונה מהגישה המצטברת שעוסקת בחוויות למידה קטנות רבות. חוויות מפתח, על פי יאיר, הן בעלות לפחות אחד משלושת ההיבטים הבאים - היבט קוגניטיבי, היבט רגשי וגילוי עצמי.

המשותף בין חוויות מפתח לחוויות למידה משמעותיות הוא רב. בשתייהן הלמידה מאופיינת בערנות תודעתית ובמחויבות גבוהה ללמידה. מומלצת הבניית פעילויות חינוכיות בעלות עוצמה חווייתית חזקה ובעלות הסתברות גבוהה ליצירת חוויות מפתח וחוויות למידה משמעותיות. בשני המקרים מבקשים להגדיר חינוך שנוגע באדם ואינו מאופיין רק בצבירת ידע או בתהליכי חשיבה והבנה.

עם זאת, קיימים הבדלים משמעותיים: בעוד יאיר עוסק באבחון חוויית שיא חד-פעמית שמטלטלת את האדם ומשנה את חייו, אנו עסוקים באבחון מפגש הלמידה העדין, שעשוי להימצא בכל למידה ובאופן קבוע ויומיומי. יאיר מדבר על "מפץ גדול" (כלשונו), ומציע גישה חדשה להסבר עוצמתן הרבה והשפעתן המגוונת של התנסויות חד-פעמיות, ואילו אנו דווקא מחפשים את הגדלת הכמות והאיכות של החוויות המשמעותיות היומיומיות. אנו טוענים שחוויות למידה משמעותיות, גם אם אינן גורמות לנקודות מפנה בחייו של אדם, הן בעלות ערך רב בכך שהן יוצרות גדילה והעמקה, ותורמות לחוויות מיטביות ולחיים משמעותיים (פרנקפורט, 1992). פרנקפורט משתמש בגישה של צבירת חוויות של מלאות בחיים, וטוען שחיים הם משמעותיים כאשר הם מלאים בפעילויות שחשובות לאדם. נוסף על כך, תכיפותן של חוויות למידה משמעותיות עשויה לפתח את היכולת של האדם למצוא ולייצר חוויות למידה משמעותיות נוספות.

מקור נוסף להשראה עבורנו הוא המונח "זרימה" (Csikszentmihályi, 1990). זרימה היא חוויה שמאופיינת בתשומת לב ובריכוז גבוהים מאוד עד כדי היעלמות ה"אני" והתמזגות מוחלטת עם הפעילות. התנאים שמובילים לחוויית זרימה קשורים לרוב במשימה שמערבת מיומנויות באופן מאתגר, אך עדיין מותאמת ליכולות של האדם (או במילים אחרות, לא קלה מדי אך גם לא

חלק א ♦ נקודות מבט על הלמידה המשמעותית

קשה מדי). אף שחוויות למידה משמעותיות כוללות, על-פי הגדרתנו, מרכיבים נוספים (החשוב בהם הוא משמעות עמוקה, מה שלא מתחייב מחוויות זרימה), נראה שחלק מחוויות הלמידה המשמעותיות מאופיינות בכך שהן מכילות גם את "חויית הזרימה".

מאסלו (Maslow, 1968) טבע את המושג "חוויות שיא" כדי לתאר חוויות של אקסטזה, חוויות רוויות ברגשות אינטנסיביים. חוויות אלה משלבות מרכיבים קוגניטיביים, רגשיים וזהותיים. מאסלו מתאר כיצד חוויות שיא משחררות אנרגיות יצירתיות ונותנות משמעות ותכלית לאדם. אף על פי שבמקור המושג "חוויות שיא" מתייחס לחוויות דתיות, מיסטיות או רוחניות, הוגים מאוחרים יותר השתמשו במושג הזה כדי לתאר ולנתח חוויות של מדענים כגון רגעים של יצירה וגילוי (Charlton, 1998). אנו מתייחסים לחוויות צנועות בהרבה מאלה שמאסלו מתאר, מפני שרבות מהתכונות של חוויות שיא, בזעיר אנפין, מתאימות גם לתיאור חוויות למידה משמעותיות.

בהלימה עם הרעיון של חויית למידה משמעותית, דיואי (Dewey, 1938) מדגיש את תרגום הידע הנלמד לעולמו של הלומד. וויטהד (Whitehead, 1962) מתאר רגעי שיא כרגעים שבהם "רעיונות מתים" מתמלאים בחיים, וידע קוגניטיבי יבש מתמלא ברגשות או במשמעות חשובה. עובדות מנותקות מתחברות, ופיסות מידע נפרדות הופכות לישות קוהרנטית מלאת השראה. לומדים יכולים לפתע "לראות" את מה שלא יכלו לראות קודם.

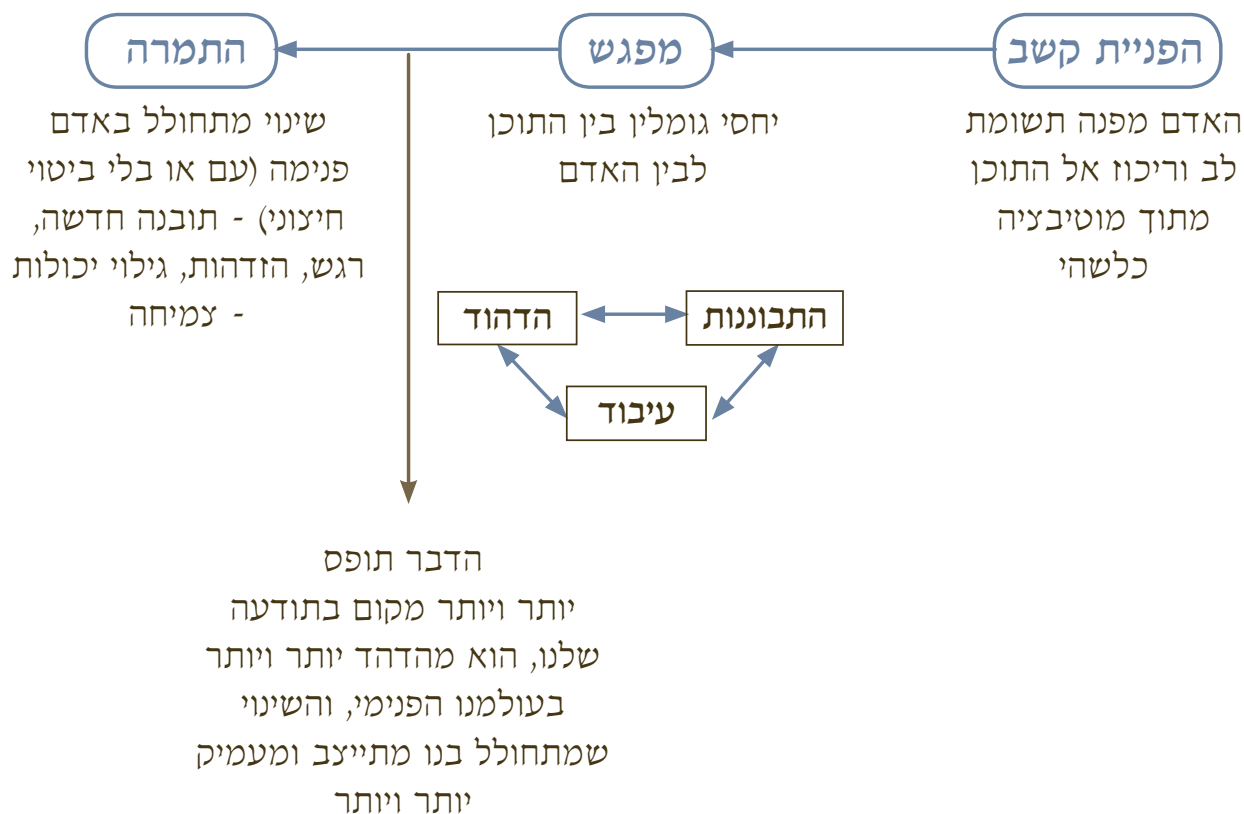
חוויות למידה משמעותיות קשורות באופנים מסוימים למוטיבציה (Pintrich, 2003) ועניין (Hidi & Renninger, 2006). מוטיבציה לסוגיה היא "המנוע" שמניע את האדם להיות מעורב בפעילות מסוימת. גם כאשר האדם מונע, אין הכרח שתתחולל חויית למידה משמעותית. עם זאת, חויית למידה משמעותית יכולה בהחלט לייצר מוטיבציה פנימית שתוביל לדבקות בפעילות ולהמשך שלה בהזדמנויות נוספות.

רנינגר מגדירה את המושג "עניין" כמצב של הלומד וכנטייה שלו לחזור למעורבות בנושא מסוים. ככזה, "עניין" נתפס כמעורבות מתמשכת ארוכת טווח בנושא מסוים, לפחות כאשר העניין מפותח. ביחס להגדרה זו, לחויית למידה משמעותית יש שתי תכונות ייחודיות: 1. חויית למידה משמעותית מאופיינת במעורבות אינטנסיבית, ולא דווקא מעורבות מתמשכת. עם זאת, חוויות למידה משמעותיות רבות יכולות להופיע במהלך עיסוקו של אדם בתחום עניין מסוים. סביר להניח שלעיסוק בתחום עניין ארוך טווח יש פוטנציאל טוב לייצר חוויות למידה משמעותיות. 2. חויית למידה משמעותית לא חייבת להיות קשורה לנושא שהאדם מתעניין בו במיוחד. חיבורים לעולמו הפנימי של אדם יכולים להופיע בהיבטים וברמות שונות. המיקוד אינו בקשר בין תוכן מסוים לאדם, אלא ביצירת משמעות עמוקה מתוכן או מצב כלשהו.

מודל קשב-מפגש-התמרה

מתוך ניתוח וחשיבה על "חוויות למידה משמעותיות" שונות, התגבש תיאור התהליך הסכמתי הבא. התיאור כולל שלושה רכיבים: הפניית קשב, מפגש, והתמרה. שלושת הרכיבים הללו פועלים באינטראקציה זה עם זה, כך שעם העמקה של כל אחד, נוצרת העמקה גם באחרים,

ונוצר תהליך ספיראלי שהולך ומעמיק. לדוגמה: ככל שהמפגש מעמיק, כך נוצרות הזדמנויות גדולות יותר להתמרה, וכאשר חלה התמרה, המפגש הולך ומעמיק, וכך כל רכיביו.

רכיב א: הפניית קשב

פעמים רבות הרכיב הזה הוא הצעד הראשון ביצירת חוויית למידה משמעותית, והוא מתרחש כאשר האדם מפנה את תשומת לבו אל תוכן כלשהו עם כוונה מסוימת להקשיב לתוכן. הסיבות להפניית הקשב יכולות להיות מגוונות ולנבוע ממוטיבציות שונות הנעות על כל הקשת שבין מוטיבציה חיצונית למוטיבציה פנימית. התפתחות תשומת הלב יוצרת תנאים התחלתיים המאפשרים הזדמנות לחוויית למידה משמעותית.

רכיב ב: מפגש

התפתחות יחסי גומלין בין האדם לבין התוכן שמולו. במהלך רכיב זה האדם "מכיר" את התוכן על-ידי התבוננות והקשבה בריכוז למה שהתוכן מביא (התבוננות), להשלכותיו של התוכן ולהשוואתו לתחומים אחרים. לאחר מכן או במקביל, מתחיל הרהור בדברים שעלו ועיבודם (עיבוד). האדם "מקשיב לסיפור שהתוכן מספר לו" ובודק כיצד זה מתקשר עם עולמו. כל האמור עד כה עשוי להתרחש בכל מפגש עם תוכן, אך כדי שחוויית למידה משמעותית אכן תתרחש, היבט מסוים בתוכן חייב להדהד עם רובד עמוק בעולמו הפנימי של האדם. ההדהוד הוא התגובה הפנימית להתבוננות ולעיבוד של התוכן, והוא הלב הפועם של המפגש, הדבר

חלק א ♦ נקודות מבט על הלמידה המשמעותית

שיוצר את המשמעות במפגש.

בעת התרחשות מפגש שכולל הדהוד, משהו באדם מתעורר. הוא חש עניין, הפתעה, רלוונטיות, מוטיבציה פנימית, מעורבות, הנאה, חיבור, התרגשות, גירוי לחשיבה, סקרנות, תהייה ועוד.

רכיב ג: התמרה

אם בעקבות המפגש מתרחשת התמרה, סימן שמשהו חדש קורה אצלנו. זה יכול להיות גילוי רגש חדש, תובנה חדשה, הסתכלות חדשה, יצירה חדשה, ערעור של תפיסה קיימת, נתינת משמעות חדשה לדברים. ההתמרה היא במישור הפנימי - הכרתי, פסיכולוגי, ערכי, נפשי, זהותי, רוחני. להתמרה ייתכנו גם ביטויים חיצוניים, אך אין הכרח בכך. כאשר התמרה מתרחשת יש לכך בדרך כלל ביטוי רגשי בעל עוצמה. בשונה מלמידה של פריט מידע מסוים, כאן מדובר בטרנספורמציה, מהפכה קטנה או אבולוציה קטנה בפנימיותו של האדם. התמרה יכולה ליצור מפגש עמוק יותר עם התוכן, ובכך להתחיל מחדש את התהליך.

שאלות פתוחות

החשיבה והשיחות עם אנשים על חוויות למידה משמעותיות מעוררות שאלות רבות:

מהן תכונותיהן של חוויות למידה משמעותיות?

באילו צורות שונות הן מופיעות?

אילו תנאים יוצרים אותן?

מהם המנגנונים שמניעים אותן?

מה ניתן לעשות כדי שיקרו יותר, בפרט במסגרות למידה כמו בתי ספר?

שאלות אלה הן בסיס לתכנון מחקרים בשנים הקרובות. אנו מקווים להגיע עם חלק מהתשובות בקרוב.